

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Bc. Hana Pospíchalová

Moderní rodina od 19. století po současnost

Olomouc 2012

vedoucí práce: Mgr. Tomáš Kadlec

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a jiné prameny, které jsem použila.

V Olomouci 25. března 2012

.....

Děkuji Mgr. Tomáši Kadlecovi za odborné vedení závěrečné bakalářské práce a poskytování cenných a podnětných rad.

Obsah

Úvod	6
1 Tradiční versus moderní	7
1.1 Pojem modernita.....	7
1.2 Vliv osvícenství	8
1.3 Důležité změny	9
1.4 Vlastnosti moderní společnosti.....	10
1.4.1 Vysoký stupeň generalizace vztahů.....	10
1.4.2 Proces individualizace	10
1.4.3 Funkční diferenciací společnosti.....	11
1.4.4 Stupeň racionalizace	11
2 Rodina.....	12
2.1 Definice rodiny	12
2.2 Typy rodin	13
2.3 Funkce rodiny	13
2.3.1 Funkce biologicko-reprodukční.....	14
2.3.2 Funkce socializačně-výchovná	14
2.3.3 Funkce ekonomicko-zabezpečovací	15
2.3.4 Funkce emocionální.....	15
2.4 Historie vývoje evropské rodiny.....	16
2.4.1 Římská rodina.....	16
2.4.2 Středověk	16
2.4.3 Evropský novověk	17
2.5 Tradiční rodina	18
2.6 Moderní rodina současnosti.....	19
3 Socializace	21
3.1 Primární socializace.....	21
3.2 Sekundární socializace	22
3.3 Neúspěšná socializace	23
3.4 Socializace v moderní společnosti.....	23
4 Dítě a moderní rodina	25

4.1	Změny v porodnosti.....	25
4.2	Změny ve výchově.....	26
4.3	Působení státu	27
5	Česká moderní rodina	28
5.1	Otázka rodičovství a plození dětí	28
5.2	Zaměstnanost rodičů.....	29
5.3	Rozvod.....	30
	Závěr	31
	Seznam použité literatury	33

Úvod

Pro psaní své bakalářské práce jsem si vybrala téma „Moderní rodina od 19. století po současnost“.

„Položme si otázku, čím je dnes ve skutečnosti rodina? Co ještě znamená? Samozřejmě tu jsou děti, moje děti, naše děti. Avšak rodičovství, toto jádro rodinného života, se za situace stoupající rozvodovosti začíná rozpadat... Babičky a dědečkové do rodiny patří i nepatří, jsou ovšem bez jakýchkoli prostředků a možností účasti na rozhodování vlastních synů a dcer. Z pohledu vnoučat je třeba význam prarodičů určit teprve individuálním rozhodnutím a volbou. (Bauman, 2002, s. 17)

Úvodní kapitola se zabývá přechodem od tradiční společnosti k moderní. Vysvětluje pojem modernita, důležité změny a vlastnosti moderní společnosti.

Druhá kapitola práce pojednává o rodině, její definici vznikem, formami, historií. Popisuje rozdíly v tradiční a moderní rodině.

Následuje kapitola o socializaci, její pojem, rozdělení socializace na primární a sekundární a význam socializace na vývoj jedince.

Jedna celá kapitola je věnována dopadům moderní rodiny na dítě. Nastihuje otázky změn porodnosti, změn ve výchově a také v působení státu.

Závěrečná kapitola se zabývá českou moderní rodinou a současností, kde hlavní otázkou je otázka rodičovství a plození dětí, problematika zaměstnanosti rodičů a také fenoménem doby, to je rozvodem.

Cílem mé práce je analýza instituce moderní rodiny ve vztahu k historickému vývoji, přechod rodiny tradiční k moderní a současná situace. Sekundárním cílem je vztah dítěte a moderní rodiny.

1 Tradiční versus moderní

„Žijeme v moderní společnosti a poměry v ní se nám zdají zcela normální, běžné a přirozené. Z historického hlediska však moderní doba představuje v dějinách lidstva jen neuvěřitelně krátkou epizodu. Naprostou většinu své historie prožil člověk v rámci společností předmoderních, tedy nejprve společností archaických (do vzniku písma, měst a prvních států, tedy civilizace) a později společností tradičních (do průmyslové revoluce).“ (Keller, Novotný, 2008, s. 8)

Zrod moderní společnosti zapříčinily série revolucí. Z hlediska ekonomiky a sociálního uspořádání to byla průmyslová revoluce a z pohledu moci potom revoluce politická. Podstata modernity tedy spočívá v procesu individualizace, jehož opačnou stránkou je abstrakce a zevšeobecnění společenských vztahů.

„Tradiční státy dnes již zcela vymizely. Společnosti lovců a sběračů, zemědělců a pastevců ještě v některých oblastech existují, ale jen na poměrně izolovaných územích – a v mnoha případech jsou i ony v rozkladu. Co způsobilo, že zanikly tyto formy společnosti, které vládly celé historii až do doby před dvěma stoletími? Odpověď se skrývá v jediném slovu industrializace – v nástupu strojní výroby, založené na použití neživotných zdrojů energie, například páry nebo elektřiny. (Giddens, 1999, s. 75)

Při zkoumání minulého vývoje je vhodnější mluvit o domácnosti, než o rodině či příbuzenství. Domácnost byla základní životaschopnou jednotkou společnosti, řešily se tu všechny otázky související s přežitím. Zajišťovala výrobní jednotku, ozbrojenou ochranu svých členů proti vnějším útokům, řešila mnohé sporné situace mezi jednotlivými členy a také splňovala výraznou sociální funkci.

„Člověk mohl uvnitř vlastní domácnosti prožít celý život od narození až do smrti, aniž ji opustil. V opačném případě riskoval, že všude jinde bude na něho pohlíženo jako na podezřelého cizince. Již za humny vlastní vesnice či vně hradeb městečka začínal nebezpečný svět, kde již nebylo možné počítat se solidární pomocí ostatních členů domácnosti.“ (Keller, 2003, s. 47)

1.1 Pojem modernita

„Dějiny času začínají s moderností. Opravdu, modernost je více než čímkoli jiným historií času; modernost je doba, kdy čas dostává svou historii.“ (Bauman, 2002, s. 178)

Slovo modernita znamená „tady a teď“ a ne „tenkrát“ nebo „v minulosti“, je to vlastně styl naší doby. Výraz „moderní“ je odvozen z latiny od slova modus, což v latině znamená způsob.

Poprvé výraz „modernita“ použil v roce 1863 francouzský básník Charlese Baudelair v listu Le Figaro. Baudelair popisuje prožívání modernity jako něco nahodilého, prchavého a přechodného. Vše se v okamžiku mění v minulost, přítomnost se stává zastaralou minulostí a vše spěje neúprosně do budoucnosti.

Modernita je mnohými považována za málo vymezený pojem, protože ji nelze přesně vyhranit, určit její počátek. Někteří považují za její počátek sklonek 18. století, jiní již posouvají začátek do 15. století. Nesrovnalosti naznačují, že o modernitě nelze usuzovat jako o „období“, ale jako o svébytném postoji k času. V důsledku tohoto smýšlení se modernita jeví jako kritická reflexe minulosti a její odtažení od ní. V modernitě společnost považuje minulost za uzavřené období a ne jako stále se opakující cyklus událostí. (Harrington a kol., 2006, s. 46 – 47)

„Modernost začíná v momentě, kdy jsou prostor a čas odtrženy od životní praxe i od sebe navzájem a jsou připraveny ke své teoretizaci jako dvě zvláštní a vzájemně nezávislé kategorie strategie a aktivity. Začíná, když již odmítají být, tak jako po dlouhá staletí předcházející moderně, vzájemně provázány stěží odlišitelnými aspekty životní zkušenosti, semknutými ve stabilní a očividně neporušitelné vzájemné korespondenci. Teprve v modernosti získává čas svou historii.“ (Bauman, 2002, s. 21)

Modernita vytvořila takové bezprecedentní způsoby života, že jsou naprosto odlišné od sociálního řádu, známého v tradičních společnostech. Z vnějšího hlediska je to propojenost sociálního spojení všech zemí a z vnitřního hlediska změna povahy našeho všedního života. (Giddens, 2010, s. 14)

1.2 Vliv osvícenství

„Tři hlavní myšlenky osvícenství:

Racionalita: víra v neomezené možnosti lidského rozumu a v dobro vědeckého poznání. Společnost i přírodu lze racionálně organizovat, řídit a kontrolovat.

Pokrok: společnost lze zlepšovat a zdokonalovat, člověka lze vychovávat, vzdělávat a činit ho lepším.

Emancipace: člověka a společnost lze osvobodit – od tíživosti tradice a zvyků, od závislosti na přírodě a vůbec od jakékoliv závislosti.“ (Kubátová, 2009, s. 13)

Ke zrodu moderní společnosti mělo velký význam osvícenství, které zahájilo změnu, která postupně vedla k proměně tradiční společnosti ve společnost moderní. To znamená od feudálního uspořádání ke kapitalistickému, tedy tržně ekonomickému a v případě politického uspořádání k demokracii.

Přesné vymezení zrodu moderní společnosti není možné určit. Nedá se totiž přesně stanovit, kdy nějaká společnost přestala být tradiční a začala být moderní. Přesto však lze odlišit, kdy je patrný rozdíl mezi společnostmi předurčení a osudu u tradiční společnosti a společnostmi výkonu, úspěchu a volby u moderní společnosti.

V tradiční společnosti byl jedinec umístěn ve společenské hierarchii na základě svého narození, dědictví a výchovy v určité společenské vrstvě a zde setrval celý život. Naopak v moderní společnosti má člověk větší šanci na dosažení úspěchu a lepšího sociálního postavení, bez počátečních výhod či nevýhod. Může dosáhnout vyšší sociální mobility na základě vzdělání a profesní kariéry. (Kubátová, 2009, str. 15-16)

1.3 Důležité změny

„Tradiční civilizace mohly být značně dynamičtější než mnohé jiné předmoderní systémy, ale v podmínkách modernity je rychlost změny zcela neobvyklá.“ (Giddens, 2010, s. 15)

Takže moderní sociální instituce lze odlišit od tradičních sociálních řádů několika rysy. Tím prvním je rytmus změny a to nejenom v oblasti technologie, ale i v jiných ostatních oblastech. Dalším rysem je rozsah změn a posledním je svébytná povaha moderních institucí. (Giddens, 2010, s. 15)

Moderní společnost obrátila v některých ohledech myšlení lidí. Zejména ve vztahu k inovacím. V tradiční společnosti převládala ke všemu novému, neznámému nedůvěra. Zvykem bylo nejprve vše dlouhodobě zkoušet a až odzkoušené se předávalo z generace na generaci.

Moderní doba úplně změnila, s nástupem rozvoje průmyslu, techniky a vědy, s výrazným pokrokem poznání a nevídaným experimentováním, vztah mezi člověkem, tradicí a změnou.

„Nikoli náhlá změna, nýbrž naopak přetrvávání něčeho starého začalo být podezřelé. Moderní doba upřednostňuje vše nové a inovativní, protože dává naději v ještě rychlejší růst našeho poznání, našich možností a prosperity. Vše stabilní a neměnné působí naopak dojmem strnulosti a vyvolává obavu ze stagnace, ze ztráty tempa, ze zkosnatění a úpadku.“ (Keller, Novotný, 2008, s. 8)

Jsou to především žádoucí změny, bez kterých bychom se už neobešli, jako je zdravější a delší život, než tomu bývalo dříve, život pohodlnější a snadnější. Výroba mnoha nejrozmanitějších věcí s daleko menším fyzickým úsilím, probádat více novinek, podílet se na nových zážitcích, které pro předchozí generace byly nedostupné.

Velký přínos pro všechny přinesly také politické revoluce. Ať už se jedná o stejná práva pro všechny občany státu, známé dříve jen pro svobodné občany některých antických měst, či získání vlastního majetku a vyššího společenského postavení vlastní pílí a úsilím, namísto dědičně stanovených nerovností a privilegií. V neposlední řadě také právo sdružovat se s ostatními lidmi a společně s nimi bránit kolektivní zájmy.

Výrazně se také změnila povaha sociální kontroly. V tradičních pospolitostech byla všudypřítomná a sahala hluboko do soukromí života jednotlivců i celých rodin. Moderní společnost se stala místem potkávání neznámých lidí, kteří se ještě nikdy nespátřili, tudíž o sobě nemohou nic vědět.

„Setkání s cizincem, které bylo v poměrech tradičních společností vždy něčím mimořádným a výjimečným, se stalo zcela běžným jevem. Vlivem těchto proměn však nejen začaly narůstat nové možnosti, ale objevily se také nevídané problémy.“ (Keller, Novotný, 2008, s. 9)

1.4 Vlastnosti moderní společnosti

1.4.1 Vysoký stupeň generalizace vztahů

Společenské vztahy se zevšeobecňují, čím dál tím méně se vztahují na určité lidi a určité situace. Zvyšuje se zaměnitelnost toho, kdo společenských vztahů vstupuje, zejména ve velkých moderních organizacích. Je možno koordinovat velké skupiny osob bez ohledu na výměnu libovolné osoby z přítomných lidí. Tím je zaručena vyšší výkonnost v jakékoliv oblasti společenského života. Z druhé strany ale tato varianta rozhodování a řízení aktivit směřuje k výraznému nárůstu neosobnosti, jež ztěžuje identifikaci aktéra s řádem společnosti a vzniká možnost odcizení. Zejména v oblasti výkonu funkcí sociální ochrany a pomoci to odporuje povaze nabízených služeb. (Keller, 2007, s. 60)

1.4.2 Proces individualizace

Tedy vyvázání z omezujících pout tradičních společností a výrazný vzestup významu jednotlivce. Na proces individualizace je možné nahlížet ze třech hledisek. Jednak se zdá, že

v podmínkách moderní společnosti svobodný jedinec je na každém kroku ovládán, formován a manipulován neosobním systémem, který jedince zneužívá k dosažení vlastního cíle. Další hledisko spočívá v nebezpečí pro společnost, kdy svobodný jedinec jako výjimečná individualita, má sklon rozkládat sociální systém. Posledním hlediskem není ani ohrožení jedince společností či ohrožení společnosti jedincem, ale cosi hluboce význačného, co umožňuje rozvoj autonomie jednotlivce, tlačí na jeho samostatnost, ale ne každý je schopen ustát tento tlak. Záleží tedy na každém individuálním člověku, jak onu situaci využije pro svůj prospěch nebo naopak, jak se nechá danou situací pohltit. (Keller, 2007, s. 62 – 63)

1.4.3 Funkční diferenciacie společnosti

Funkční diferenciacie společnosti umožňuje moderní společnosti fungovat mnohem efektivněji. V tradičních společnostech měly univerzální charakter, zajišťovaly sice všem svým příslušníkům všechny životně podstatné potřeby, ale v důsledku velmi malé účinnosti. Diferenciacie umožnila rozvíjet každou část systému samostatně, bez ohledu systém jako celek.

Ovšem na rozdíl od tradičních sociálních útvarů dochází k absenci respektu k sociální soudržnosti tím, že každý z podsystému si koná podle vlastních pravidel.

V minulosti byla tato sociální soudržnost zajištěna prostřednictvím náboženství, ale to ustoupilo z dominantního postavení a stalo se jedním z celé řady funkčních podsystémů. Změnilo se na soukromou záležitost věřících a tím byla sociální soudržnost oslabena.

1.4.4 Stupeň racionalizace

Relativně vysoký stupeň racionalizace v moderní společnosti představuje zvýšení předpověditelnosti a ovladatelnosti jejího dalšího vývoje. Ovšem proces racionalizace má také dvě strany. Jednak je to vyčlenění sektorů řídicích se jen logikou své vlastní reprodukce a nadvláda instrumentálního rozumu, který znehodnocuje hodnoty nevyjádřené penězi.

„Vznikne-li rozpor mezi požadavky různých sektorů, neexistuje žádný vyšší arbitr, který by mohl spor rozsoudit. Jak konstatuje Max Weber, moderní člověk se stal služebníkem různých bohů, je vůči jejich výzvám bezradný, neboť neví, kterému z nich se má klanět hlouběji.“
(Keller, 2007, s. 64)

2 Rodina

„Téma rodiny je stále živé a zdá se, že stále dost neprobádané. I přes mnohé katastrofické vize a předpovědi o klesající soudržnosti dnešní rodiny, o hrozbách plynoucích z rozvolněnosti manželských vztahů a nárůstu rozvodů, zůstává rodina stále nejvýznamnějším opěrným bodem a institucí socializace člověka.“ (Singly, 1999, s. 7)

Existuje mnoho různých definic, co je rodina. Každý autor má na pojem rodina svůj názor a všechny definice jsou správné a pravdivé.

Rodinu vytvářely všechny známé typy společností, je to jejich nejmenší jednotka. Proto se dá usuzovat, že i v době kamenné se vyskytovala svým způsobem rodina. V podstatě neexistuje žádný typ společnosti, který by se neopíral o rodinu jako o svou základní součást. (Matoušek, 1997, s. 20)

Rodina byla již od počátku sociologie ve středu jejího zájmu, protože vytváří sociální mikroklima. Rodina je základním prvkem socializace, upevňuje citové vazby, plní reprodukční funkci a je důležitá socioekonomická jednotka.

2.1 Definice rodiny

„Rodina představuje skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí. Příbuzenství je vztah mezi jedinci, jenž vzniká buďto sňatkem, anebo pokrevními vazbami z otcovské či mateřské linie.“ (Giddens, 1999, s. 156)

V sociologickém slovníku najdeme, že rodina je *„forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti.“ (Jandourek, 2007, s. 206)*

„Krátce řečeno, rodina ve své legitimní definici je výsada, jež se ustavila jako všeobecná norma.“ (Bourdieu, 1998, s. 99)

Výsada rodiny je v praxi asi nejdůležitější podmínkou při shromažďování a předávání kulturních, ekonomických a symbolických privilegií. Podstatnou roli má také rodina pro udržení sociálního řádu jako hlavního subjektu pro reprodukci.

V dnešní době si pod pojmem rodina většina z nás představí manželský pár s dětmi. Tato představa vytlačila původní představy, kdy původní význam slova rodina byl zcela jiný. Středověk i starověk měl na mysli pod pojmem rodina něco jako velkou domácnost. Bylo to společenství osob, bydlících i hospodařících pod jednou střechou a všichni podléhají jediné

autoritě. Tato teorie vydržela až do první poloviny 19. století. Druhé pojetí chápalo rodinu jako jednotku širokého pokrevního příbuzenství.

„Moderní představa rodiny žádnému z těchto dvou pojetí neodpovídá. Předpokládá se, že pro společnost naší kultury je charakteristickou, přirozenou a převládající formou rodiny párová monogamická rodina, tedy domácnost tvořená párem muže a ženy a jejich dětmi.“
(Možný, 1990, s. 17 -18)

2.2 Typy rodin

Můžeme rozlišovat rodinu nukleární a rozšířenou, či rodinu úplnou a neúplnou, rodinu vlastní a nevlastní.

Rodina nukleární nebo také atomární je složena z rodičů a dětí žijících ve vlastní domácnosti. Zahrneme-li do této domácnosti i všechny ostatní blízké příbuzné, mluvíme o rodině rozšířené. Součástí zde mohou být prarodiče, bratři a sestry se svými manželskými partnery apod. (Giddens, 1999, s. 156 -157)

Úplnou rodinu představují oba rodiče a jejich děti. Jestliže chybí jeden z rodičů, hovoříme o rodině neúplné, za tuto rodinu bývá někdy pokládán i manželský pár bez dětí.

Rodinou nevlastní máme na mysli rodinu, „*ve které má aspoň jeden z partnerů děti z předchozího vztahu a tyto s ním žijí v jedné domácnosti s jeho novým partnerem.*“
(Jandourek, 2007, s. 207)

Ještě je nutno uvést jedno hledisko při rozlišování typů rodin a to, v západním světě neznámé, jestli je rodina spojena s pojmem polygamie. Prvním typem polygamie je polygynie, tedy možnost soužití s více ženami. Druhým typem je velmi vzácná polyandrie, soužití jedné ženy s více muži. (Giddens, 1999, s. 157)

2.3 Funkce rodiny

„Rodina plní mnohé funkce. Její primární rolí je podle církve plození potomstva. Kromě této biologické role ovšem rodina vykonává také ekonomické a sociální funkce. V tradiční společnosti byla rodina nejvýznamnější sociální skupinou s velice širokým spektrem funkcí, do nichž spadala např. výroba. V souvislosti s ekonomickým a sociálním rozvojem rodina částečně přišla o svůj ekonomický význam, klíčový je však i nadále její význam společenský.“
(Montoussé, Renouard, 2005, s. 285)

2.3.1 Funkce biologicko-reprodukční

„Lidská populace existuje a přežívá díky své reprodukci, díky tomu, že se do ní rodí noví a noví členové.“ (Rabušic, 2001, s. 28)

Počít další život, pokračovat v rodu bylo už od pradávna nejdůležitější a nejzákladnější funkcí rodiny. Plodit a mít děti se stalo přirozeností a také nutností, protože právě děti měly pokračovat v rodu, převzít nahromaděný majetek předcházející generací a v neposlední řadě se potom postarat o své nemohoucí a staré rodiče. (Lenderová, Jiránek, Macková, 2009, s. 158)

„Bezdětná rodina byla anomálií, neplodnost byla považována za neštěstí, trest, boží prokletí, za dostatečný důvod k rozvodu. Plodnost se přivolávala modlitbou, zařikáním, bylinami, praktikami špinavé medicíny.“ (Lenderová, Jiránek, Macková, 2009, s. 158)

2.3.2 Funkce socializačně-výchovná

To znamená, osvojování si norem a hodnot, jež jsou v dané společnosti a kultuře považovány za normální, vhodné, uznávané a běžné. Z narozeného člověka se postupně stává kulturní bytost, tedy taková, která rozumí chování jiných, umí dodržovat pravidla a normy společnosti, bez kterých není možné v dané společnosti žít, a má osvojené hodnoty, důležité a žádané v jeho typu společnosti.

Rodina zajišťuje primární socializaci. Pro dítě rodina představuje první a velmi zavazující model společnosti. Usměruje jeho vývoj, vztahy k jiným skupinám lidí. Předává dítěti sociální dovednosti, bez kterých nemůže správně fungovat v dospělosti.

„Rodina je unikátní a nenahraditelnou institucí proto, že nejlepším možným způsobem spojuje specifické a univerzální. Bez osobního, vysoce angažovaného zaujetí rodičů na osudu dětí by se děti vychovat nedaly. Bez respektu k danému stavu společnosti a jejím potřebám rovněž ne.“ (Matoušek, 1997, s. 8)

I pro dospělého jedince je rodina nezbytnou součástí. Mezi jeho stěžejní hodnoty v životě patří sounáležitost ke stálému partnerovi a mít s ním děti. Teprve potom dospělý člověk má smysluplný život, pocit vlastní hodnoty, psychickou vyrovnanost i zdraví. Dospělý člověk může prostřednictvím svých dětí prožívat znovu vlastní dětství a popřípadě se vyhnout chybám, spáchaných jeho rodiči na něm. Rodina zvyšuje dospělému jedinci jeho sociální pole. Skrze příbuzné a děti má možnost setkání s rozličnými lidmi, s kterými by se bez rodiny nikdy nesetkal.

Z opačné strany je rodiny i zdrojem stresu. Jedinec nemůže myslet jen sebe, ale musí brát ohledy na druhé. Ať už se jedná o partnera, či děti, musí být stále k dispozici, zdravý či nemocný, odpočatý či unavený. V mnoha případech musí ustoupit plány jednotlivce plánům celé rodiny.

2.3.3 Funkce ekonomicko-zabezpečovací

Rodina plní ekonomickou a zabezpečovací funkci tím, že zapojuje členy své domácnosti do výrobních i nevýrobních procesů společnosti. Záleží potom na každé rodině, jak získané finanční i materiální prostředky přerozdělí mezi jednotlivé členy domácnosti, na jaké účely je použije. Prostředky jsou přerozdělovány v rodině tak, aby i ti kteří je nemají nebo nemohou, z nich měli také užitek. Tato ekonomická solidarita však vládne pouze v tradičních společnostech. V moderní společnosti je tato starost, o děti, nemocné a staré občany, očekávána od státu. (Matoušek, 1997, s. 10)

2.3.4 Funkce emocionální

Nenahraditelná a základní funkce rodiny. Žádná jiná instituce neumí nahradit rodinu, vytvořit tak důležité a potřebné zázemí pro pocit lásky, citového zázemí, bezpečí, jistoty, podpory a pomoci. Je to místo pro všechny věkové kategorie, které si vyměňují své prožitky a zážitky.

„... je výsledek určitého symbolického i praktického úsilí; úsilí zaměřeného k tomu, aby se povinnost milovat změnila v dispozici milovat a každý z členů rodiny aby získal „rodinného ducha“ plodícího oddanost, velkorysost, solidaritu...“ (Bourdieu, 1998, s. 98)

Po dlouhá staletí byla považována emocionální funkce za nepodstatnou, spíše okrajovou. Láska při uzavírání manželství nehrála žádnou roli, k uzavření manželství docházelo na základě domluvy rodičovských autorit, kde největší roli hrál ekonomický motiv. Ve vztahu mezi mužem a ženou šlo spíše o spolupráci a sounáležitost, než o lásku. Rovněž spojitosti mezi rodiči a dětmi byly méně emocionální, na jedné straně více autoritativní a na druhé straně více uctivé. (Lenderová, Jiránek, Macková, 2009, s. 164)

2.4 Historie vývoje evropské rodiny

Rodina během staletí prošla celou řadou změn, ale stále některé důležité rysy z minulosti převládají, snad jen kvůli tomu, že potřeba společenské reprodukce stále požaduje nějakou formu malé rodinné skladby a silnou souvislost uvnitř generací a mezi nimi. Zdůrazňování výlučnosti moderní rodiny, zejména západoevropské, se někdy až příliš přehání, protože některé její znaky jsou známy už od konce doby římské. (Goody, 2006, s. 11)

2.4.1 Římská rodina

Římská rodina je v poněkud vzdálenější dnešnímu pohledu na více či méně trvalému spojení určité skupině osob, spojených zejména pokrevními vztahy. Klasická římská rodina byla koncipována nejen jako společenství osob, ale také jako jednota osob i majetku. Dominantní postavení měl pater familias, otec a hlava rodiny. Tou mohl být jen dospělý Říman, nesvázaný právně s původní rodinou. Římské manželství bylo uzavíráno jen v zájmu muže. Hlavním úkolem bylo zabezpečení trvání rodu. Manžel měl moc nad manželkou, tzv. manus a také byl jediným pánem nad dětmi. (Veselá a kol., 2005, s. 53 – 54)

„Rodinu ve svých raných dějinách Římané cenili natolik, že když sestavovali kolem roku 450 př.n.l. svůj první právní kodex, tzv. Dvanáct desek, prohlásili v něm, že rodina je základní jednotkou společnosti.“ (Matoušek, 1997, s. 23)

2.4.2 Středověk

Manželství zcela kontrolovala církev, to znamená, že přípustná byla pouze monogamie a nerozlučitelnost tohoto svazku za života manželů. Dle kanonického práva se od podřízené manželky vyžadovala naprostá věrnost vůči muži a její cizoložství řešil soud i svépomocí manžel. Děti byly opět, tak jako v římské rodině, zcela v moci otce. Rodina je opět vázána na hospodářství a dům. Je tedy nejen společenskou jednotkou, ale také výrobní jednotkou a plní funkci výchovnou.

„Rodina je ve středověku institucí, bez níž mohl jednotlivec existovat jen těžko. Bez příslušnosti k feudálnímu pánovi a bez příslušnosti k rodině neměl ve společnosti místo.“ (Matoušek, 1997, s. 26)

„Soudržná rodina byla přímo existenční nutností v dobách, které předcházely ustavení na monopolu na veřejné užívání násilí. Jakmile středověká knížata tento monopol na svém území prosadila, znamená to začátek konce soudržnosti rodiny. S dalším rozvojem mocenského monopolu stále méně platí, že žít bez rodiny je (až na specifické výjimky) nebezpečné a silně degradující.“ (Keller, 2003, s. 45)

2.4.3 Evropský novověk

Evropští myslitelé žádají po státní moci, tedy panovníkovi, aby posílil zájem o rodinu, do té doby příliš neexistující. Jednak odsuzují trvající odkládání dětí do nalezinců a také posílání velmi malých dětí na učení do cizích rodin, v horším případě do špatně vedených internátních škol. Na konci 18. století se se také objevuje požadavek na omezení počtu dětí v rodinách, v důsledku vize přelidnění Země a omezených zdrojů obživy. Tento požadavek se začíná dokonce uskutečňovat.

Probíhající revoluce nezapomínají ani na ženská práva. Hnutí za ženskou emancipaci začíná formulovat své cíle nejprve ve Francii, později v Anglii.

„ V roce 1791 vydává v Paříži Olympe de Bourges spisek Práva ženy a občanky považovaný za první artikulaci vznikajícího feminismu. Žádá se v něm naprostá rovnost mužů a žen před zákonem a mj. i právo na zcela svobodnou volbu manželského partnera, určenou pouze citovou náklonností. Tak je formálně dovršen proces připravovaný od 12. století, kdy trubadúrská poezie začala slavit kult citového vztahu muže k ženě.“ (Matoušek, 1997, s. 28)

Od tohoto momentu se začíná rozpadat patriarchální rodina. Začíná proces zrovnoprávnění ženy, který ještě dodnes není ukončen.

Roku 1792 byl uzákoněn ve Francii rozvod, ale manželovi zůstalo právo na mužské potomky, starší sedmi let, a ženu rozvod ekonomicky znevýhodňoval. V roce 1816 byl však rozvod Napoleonem a monarchií ve Francii zrušen. V Anglii začíná boj za ženská práva ve stejné době, ale nabývá postupně na větší síle než ve Francii. Roku 1870 se ženy domáhají práva na vlastní majetek. Začínají být zakládány vyšší školy pro ženy. Na volební právo mají ženy nárok až po první světové válce a to ještě s mnoha omezeními. Volit mohou jen ženy starší 30 let, musí být vzdělané, vdané a starat o domácnost.

Novověká industrializace soustředila obyvatele do měst a pracovní místo převedla z rodiny do továrny. I rodinné firmy v zemědělství již nezaměstnávaly jen někde dokonce i děti. Ženy jsou více pracovně zatíženy, není to kompenzováno žádnými výhodami, a to vede k nárůstu tlaku ženských hnutí na zrovnoprávnění žen. Také větší napětí roste v rodinách zaměstnaných

žen. Muž již přestává být jediným živitelem rodiny, tím klesá jeho prestiž. Začíná proces stírání rozdílů mezi muži a ženami ve veřejném sektoru.

„Moderní doba lidi osvobodila od starých vazeb na společenskou třídu i na místní komunitu, nejsou už podřízeny vrchnosti ani církvi. Daní za toto osvobození je rozčlenění lidského života do málo souvisejících sfér řízených byrokratickými aparáty novodobého státu. V každé sféře je předepsána jiná role. Předindustriální společnost se proto některým kritikům současnosti jeví jako ztracený ráj jednoty rolí a činností. Je nesporné, že rodině industriální doby se dnešní státní i jiné instituce vměšují do stále ubývajících kompetencí.“ (Matoušek, 1997, s. 29)

2.5 Tradiční rodina

„V tradiční rodině manželství považováno za přirozený stav. Jak pro muže, tak pro ženy bylo definováno jako životní stádium, kterým měla projít velká většina lidí. Na ty, kdo zůstali mimo – zejména staré panny, ale také staré mládence, pokud se stranili manželství příliš dlouho - , se pohlíželo s určitým despektem nebo blahosklonností.“ (Giddens, 2000, s. 78)

Tradiční rodina je spojena především s nerovností mezi muži a ženami. Je to nepopiratelná skutečnost. V Evropě byly ženy právně definovanou nemovitostí svých manželů a otců. Velmi se cenilo panenství, protože muži chtěli jistotu, že narozené děti z uzavřeného sňatku, jsou opravdu jejich potomky. U provdané ženy se vyžadovala stálost a věrnost. Oproti tomu na muže platila jiná sexuální norma. Mohli využívat kurtizány a prostitutky, více majetní i služby.

Ženy zastávaly činnosti spojené s domácností, s biologickým a sociálním udržením rodu. K činnostem, které měly společenské a ekonomické uznání, neměly přístup. To byla výsada mužů. Protože taková práce ženy nemá patřičné finanční ohodnocení, snižuje to postavení ženy ve společnosti i v její mysli. Žena se tak stává reprezentativním symbolickým kapitálem rodiny. (Bourdieu, 2000, s. 88-89)

V tradiční rodině byly na svých právech kráceny také děti. Ty nebyly vychovávány pro radost rodičům ani kvůli jim samotným ani jako individuální osobnosti. Péče o děti nebyla spojena s láskou, ale byla spojena s přínosem pro společné hospodaření.

„Dětská úmrtnost byla navíc děsivá. V sedmnáctém století zemřelo v Evropě a Americe v prvním roce života skoro každé čtvrté dítě. Téměř 50 procent dětí se nedožilo deseti let.“ (Giddens, 2000, s. 73)

Rodině jako právní jednotce i jako sociální instituci byl přisuzován centrální význam. Všechny sociální možnosti jednotlivce závisí na sociálním statusu rodiny.

V tradiční rodině byl výběr partnera v rukou ne těch, kterých se to týkalo, ale v rukou rodičů. To přispívalo ke větší stabilitě ve společnosti. Rodiče volili takového partnera, který vyhovoval jak z hlediska kontinuity rodinného státu, tak i majetku a kulturního habitu. (Možný, 1999, s. 19 – 20)

„Ke své rodině máme pevný vztah jen proto, že máme pevný vztah k osobě svého otce, matky, k osobě své ženy a dětí. Všechno bylo jinak v době, kdy vztahy, které pramenily z věcí, převládaly nad těmi, které vycházely z osob. V době, kdy celá rodinná organizace měla především udržet domácí statky v rodině a kdy všechny osobní ohledy se ve srovnání s tím zdály podružnými.“ (Singly, 1999, s. 11)

2.6 Moderní rodina současnosti

„Rodina je pro všechny záležitost natolik posvátná, že opravdu jen stěží pochopíme, proč se nám právě v moderní společnosti doslova rozpadá před očima. Existují samozřejmě různá vysvětlení. Jejich nedostatkem je zpravidla to, že vyvolávají více otázek, než kolik jich dokáží zodpovědět.“ (Keller, 2003, s. 44)

Hlavním důvodem je to, že v současné době je rozvod daleko jednodušší, než tomu bývalo v minulosti. Partneri od sebe očekávají daleko více, než tomu bylo v minulosti, což je způsobeno mentalitou moderní společnosti. Zničující pro rodinu je také velký pokles morálky.

Současnou rodinu lze charakterizovat jako rodinu, která je méně závislá na státu, méně závislá na okruhu příbuzných a také větší nezávislostí manželů na rodině. Muži, ženy, dospělí i děti organizují svůj osobní život v rámci určité duality. Na jedné straně požadují větší skupinovou a osobní nezávislost a na druhé straně se dostávají do větší závislosti na veřejné sféře. Rodina je čím dál více závislá na školním hodnocení dětí. Není výjimkou, v rámci zpětné vazby, snaha ovládnout instituci školy.

Někomu by se mohlo zdát, že škola vzdaluje dítě od rodiny, ale není tomu tak. Díky škole se právě rodina s dítětem afektivně sbližuje, dítě má dobrý pocit, že se vrací ze školy do své rodiny.

„Jako by moderní rodina vznikala současně se školou či alespoň s rozšířeným zvykem vychovávat děti ve škole.“ (Singly, 1999, s. 22)

Způsob života, který je teď zrovna aktuální, může být zítra již zastaralý. Z tohoto důvodu bychom neměli trvat lpět na nějakých návycích a dlouhodobých závazcích. Věci užívat hned a na místě a při další možné příležitosti udělat změnu.

„Muži a ženy se tím učí (dostávají velmi tvrdé lekce) pojímat svět jako zásobárnu plně disponibilních věcí, věcí na jedno použití. Platí to pro celý svět: včetně ostatních lidí. Každou položku je možné nahradit a je to tak dobře: co když se na obzoru objeví šťavnatější pastvina, co když odněkud dorazí lepší, dosud nevyzkoušené radosti? Ve světě plném nebezpečí je každá šance, kterou jsme nevyužili tady a teď, ztracená: je proto neomluvitelné a neospravedlnitelné, pokud ji necháme utéci.“ (Bauman, 2004, s. 185)

Celá politika moderní společnosti ústí ke stejnému výsledku a to k rozpadu a rozkladu vazeb mezi lidmi, partnery a mezi společenstvími. Tak jako v obchodě začínají platit nemilosrdná pravidla. Z pevných svazků, dříve založených na lásce a porozumění, se stávají smlouvy, které platí jen do té doby, kdy je to výhodné. Obě strany, muž i žena, mohou kdykoliv, když se jim zdá, že už to není výhodné, odstoupit a nepokračovat a zrušit vzájemné partnerství.

Partnerství v moderní rodině se nerozvíjí, neprohlubuje, ale spotřebovává a konzumuje. Tak jako ostatní spotřební předměty dnešní doby. Partnera si již neutváříme, nepředěláváme k obrazu svému, ale požadujeme, aby byl připraven a schopen vyhovět nám ihned. Jestliže tomu tak není, hledáme jiného, který tento obraz bude splňovat. V tomto procesu vyhrává přechodnost nad trvalostí. Místo trvalých a celoživotních svazků převládá instantní uspokojení. Zakládání a rušení rodiny i vícekrát za život se potom zdá tak jednoduché, jako přemazávání a překopírování videokazet či jiných nosičů fotografií a rodinných zážitků. Dříve to byly fotografie, pečlivě uspořádané do rodinných alb a ta vydržela podstatně delší dobu. (Bauman, 2004, s. 186 - 187)

„Život je na kusy, roztržštěn do epizod, navzájem nesouvislých událostí. Nejistota je ostří, na němž se bytí tříští na kousky a život do epizod. Pokud něco neuděláme se znepokojivou mírou nejistoty, nemáme prakticky žádnou naději, že se víra ve stálé a trvalé hodnoty obnoví.“ (Bauman, 2004, s. 189)

3 Socializace

Člověk se nerodí jako člen společnosti, ale rodí se se sklonem ke společenskosti a postupně se stává členem určité společnosti. Během života je každý jedinec inicializován do účasti na společenské dialektice, která má svou časovou posloupnost.

„Výchozím bodem tohoto procesu je internalizace – bezprostřední vnímání či interpretace objektivní události mající význam, tedy jako projevu subjektivních procesů jiného člověka, přičemž zároveň význam tohoto projevu přijmu subjektivně za svůj. To neznamená, že tak jinému člověku neporozumím správně. Mohu se zásadně mylit. Internalizace v obecném slova smyslu je východiskem nejprve pro porozumění ostatním lidem a pak pro chápání světa jako společenské reality, jež má určitý význam. Nejdůležitější je, že mezi dvěma jedinci probíhá neustálá vzájemná identifikace. Kromě toho, že oba žijí v témže světě, se oba podílí na existenci toho druhého. Jedinec se stává členem společnosti, až když dosáhl tohoto stupně internalizace.“ (Berger, Luckmann, 1999, s. 129)

Ontogenetickým postupem, kterým se tak stane, je socializace, čili kompletní a důsledné obeznámení jedince do objektivního světa nebo části společnosti.

„Socializace je proces, kterým se jedinec začleňuje do sociální skupiny, přičemž si osvojuje normy ve skupině panující, její hodnoty, učí se sociálním rolím spojeným s určitými pozicemi a dalším dovednostem a schopnostem. Pokud jedinec pociťuje osvojené způsoby chování, postoje a představy jako svoje vlastní a samozřejmé, jsou tzv. internalizovány.“ (Jandourek, 2007, s. 220)

3.1 Primární socializace

„Socializace jedince probíhá nejdříve v rámci rodiny a školy, poté ovšem do tohoto procesu zasahují i jiní činitelé – vrstevnické skupiny, televize, práce atd. Všechny tyto činitele se samozřejmě vzájemně doplňují – konečným cílem socializace je totiž začlenění jedince do společnosti. Zároveň jsou však tyto činitele velice rozmanité a mohou si konkurovat, což je jednou z příčin složitosti procesu socializace.“ (Montoussé, Renouard, 2005, s. 114)

Je první socializací, která začíná v dětství a již se jedinec stává členem společnosti. Vytváří se jedincův první svět. Dítě si osvojuje role a postoje významných druhých, postupně je internalizuje a přijímá za vlastní. Touto identifikací získává dítě také schopnost identifikovat samo sebe, uznávat subjektivně kompaktní věrohodnou totožnost. Jak k jedinci přistupují významní druzí, tak potom vnímá sám sebe. Nejde tedy o jednostranný mechanický proces,

ale o proces identifikace druhých a následně sebe samého, mezi objektivně přidělenou a subjektivně přijatou totožností. Dostat totožnost určuje potom místo ve světě. (Berger, Luckmann, 1999, s. 131)

„Těžšíště procesu socializace leží v dětství a mládí a jeho výsledkem je vytvoření sociálního Já, sociální identity, sociokulturní osobnosti.“ (Jandourek, 2007, s. 220)

„Každé dítě vyvolává ve svém prostředí specifickou reakci, takže i v téže rodině je každé dítě vychováváno trochu jinak: ani rodiče nemohou odhlédnout od faktu, že i každé jejich dítě je jiné.“ (Možný, 2008, s. 165)

Příkladem může být dítě z nižších vrstev, které si utváří pohled na svět pod vlivem zabarvených charakteristik svých rodičů. Ti mohou vnímat svět nižších vrstev různými způsoby. Spokojeně, rezignovaně, s příchutí hořkého vzteku nebo vzpurného rebelantství. Důsledkem je potom dítě, které je součástí světa výrazně odlišného od světa dítěte z vyšších vrstev, či od dítěte také z nižších vrstev, ale vychovávané jiným způsobem v jiné rodině. (Berger, Luckmann, 1999, s. 131)

Významnou roli v rámci primární socializace hraje také škola.

„Škola přispívá zásadním způsobem k osvojování znalostí a podporuje u dětí proces zvnitřňování společenských pravidel.“ (Montoussé, Renouard, 2005, s. 112)

Rodina spolu se školou předávají jedinci kulturní kapitál, tedy jazyk, vědomosti, kulturní znalosti, sociální kódy a vzdělání.

Primární socializace končí ve fázi, kdy jedinec má ujasněn pojem zobecnělý druhý. V tomto okamžiku se jedinec stává platným členem společnosti. Subjektivně vlastní nějakou osobnost a nějaký svět. Není to však proces uzavřený, socializace není nikdy úplná a nikdy nekončí.

3.2 Sekundární socializace

Do tohoto procesu vstupuje již vytvořená osobnost a již internalizovaný svět, tudíž je předpokladem, že proběhla primární socializace. U sekundární socializace není, tak jako u primární, potřeba emocionální identifikace dítěte s pro něj významnými druhými.

„Sekundární socializace je jakýkoliv následný proces, který uvádí již socializovaného jedince do nových oblastí objektivního světa společnosti, v níž žije.“ (Berger, Luckmann, 1999, s. 129)

Připravuje jedince na vstup do profesního života. V průběhu sekundární socializace jedinec získává specializované profesní vědění, aby se později mohl uplatnit na trhu práce.

V současné době je ovšem sekundární socializace velkým problémem, protože je nutná přílišná specializace vědění, v důsledku rychlého rozvoje vědy a techniky. Při zvětšujícím se objemu poznatků je těžké se zajímat a mít přehled i o jiných oblastech, než o té, které se jedinec věnuje. (Keller, Novotný, 2008, s. 32)

„Vstup do pracovního prostředí sice předpokládá jistou míru socializace, podniky a úřady však chování svých členů nadále ovlivňují a v procesu socializace tak pokračují. Vliv některých socializačních činitelů (církví, odborů či politických stran) klesá, zatímco např. televize hraje v procesu socializace stále významnější roli. Představuje totiž konkrétní modely chování a nepřímo vyzývá diváky, aby se s nimi identifikovali.“ (Montoussé, Renouard, 2005, s. 112 – 113)

3.3 Neúspěšná socializace

Neúspěšná socializace se vyskytuje pouze jako důsledek životních nehod, ať už biologických či sociálních. Primární socializace dítěte může být narušena například z důvodu jeho fyzického postižení, které je sociálně stigmatizováno, nebo v důsledku stigmatu založeného na sociálních definicích. Dále se může stát, že socializace je vnitřně znemožněna biologickým poškozením, jak je tomu třeba při těžké mentální poruše. Všechny tyto skupiny představují individuální neštěstí a postrádají předpoklady pro institucionalizaci opozičních identit a opoziční reality. Dítě může z nejrůznějších životních příčin učinit nesprávnou volbu. Chlapec může internalizovat „nepatřičné“ prvky ženského světa, protože jeho otec během zásadního období primární socializace není přítomen a primární socializace je řízena pouze matkou a staršími sestrami. (Berger, Lucmann, 1999, s. 165)

„Člověk je biologicky předurčen k tomu, aby s ostatními lidmi svět vytvářel a žil v něm. Tento svět se pro něj stává dominantní a definitivní realitou. Jeho omezení jsou dána přírodou, ale jakmile je tento svět jednou vytvořen, zpětně na přírodu působí. V dialektice mezi přírodou a sociálně vytvořeným světem je přetvářen i samotný lidský organismus. V témže dialektickém vztahu člověk vytváří realitu a tím vytváří i sám sebe.“ (Berger, Lucmann, 1999, s. 180)

3.4 Socializace v moderní společnosti

V moderní společnosti probíhá socializace jiným způsobem než v minulosti. Dříve byly mladým lidem předávány normy, hodnoty, pravidla jednání a kulturní obsahy malým počtem

pramenů. Ve vzájemné shodě působila na mladého člověka rodina, škola a církev. V dnešní době je to velký počet odlišných socializačních tlaků, dokonce i v mnoha případech protikladných. K těm tradičním, rodině, škole a církvi, přibyla ještě masová média, politické strany a hnutí. Prostřednictvím médií působí na mladé lidi především reklama a její význam stále sílí. Objem prostředků, vynakládaných celosvětově na reklamy, se blíží k objemu prostředků uvolněných vládami zemí na světě na financování všech stupňů veřejných škol. (Keller, Novotný, 2008, s. 31)

Moderní společnost přináší jednoznačný pokles autority tradičních činitelů socializace, církve a autority hlavy rodiny. To dává sice mladým lidem větší prostor na samostatné rozhodování a vlastní volbu, ale z druhé strany také je po nich požadována vyšší odpovědnost a nést následky za své jednání.

Socializace má tedy hlavní význam pro správné fungování společnosti a také pro zdravý a normální vývoj všech jejích příslušníků. Bez této funkce by se vytratila dovednost předávat získané vědomosti a osvojené chování mezi generacemi a společnost by se zhroutila. Vymizelo by povědomí o tom správném a nesprávném, vhodném a nevhodném, slušném a neslušném a tím, co je striktně zakázáno a tím, co je ještě na hraně dovoleného. U těch, co se nesocializovali, je možné vidět všechny tyto úskalí. (Keller, Novotný, 2008, s. 30)

„Skutečnost, že od narození až do smrti vstupujeme do interakcí s jinými, má určitě vliv na naše osobnosti, na hodnoty, které vyznáváme, i na naše jednání. Socializace však také pokládá základy naší vlastní individuality a svobody. V průběhu socializace dospívá každý z nás k procesu sebeuvědomění a vytváří schopnost samostatně myslet a jednat.“ (Giddens, 1999, s. 60)

4 Dítě a moderní rodina

„Rodina s dětmi je v tomto moderním světě jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný.“ (Pakosta, 2009, s. 913)

V moderní rodině láska rodičů odsouvá rozdílnosti vyplývající z předávání hmotných statků a ze zákonitosti fungování rodu.

„Dítě je králem. Děti už nejsou vnímány z hlediska případného dědictví. Jsou hodnoceny samy za sebe jako osobnosti. Tato změna statusu dítěte se projevuje v pozornosti věnované maličkostem života (jejich zdraví, jejich „vtipům“, jejich pokrokům ve škole) a v požadavku na dětskou rovnoprávnost.“ (Singly, 1999, s. 24)

Takto chápaná moderní rodina si již zaslouží pojmenování vychovávající či citová.

4.1 Změny v porodnosti

Pro nemajetnou rodinu v minulosti představovaly děti bohatství, pracovní sílu, která měla zajistit rodičům na stáří péči a starost o ně. V podvědomí lidé cítili, že je nutná vysoká natalita. Vysoký počet porodů odpovídal vysoké dětské a kojenecké úmrtnosti, pro rodiče bylo důležité dožítí dospělého věku alespoň některého z potomků. U majetných rodin to byla zase snaha mít komu předat rodinný majetek, živnost, obydlí.

Od 19. století je již známka určitého plánovaného rodičovství. V moderní společnosti již jsou lidé z důvodu změny mentality schopni předvídání a sebeovládání. Začínají se bourat církevní bariéry. To s přispěním geografické mobility a sekularizací mravů začíná lidem osvobozovat svědomí a později i jazyk. Začíná se měnit populační pohyb a věková pyramida.

„Sekularizující se dlouhé 19. století tvoří první fázi předělu mezi církví reglementovanou sexualitou a sexuálním osvobozením druhé poloviny 20. věku. Po staletí zakazovala církev sex v době půstu a významných církevních svátků. Před osvícenskými reformami zaujímaly tyto dny zhruba jednu třetinu roku, pak jich ubylo; patrně ubývalo i ochoty světit je i tímto nekontrolovatelným způsobem.“ (Lenderová, Jiránek, Macková, 2010, s. 160)

Na konci 20. století přichází jeden z nejvýznamnějších vynálezů, spolehlivá antikoncepce a její všeobecné rozšíření. Ženy mají možnost rozhodovat o tom, kdy a jestli vůbec nějaké dítě porodí, aniž by ji to omezovalo v sexuálním životě. Také nechtěné těhotenství je legalizováno umělým přerušením těhotenství. (Možný, 2002, s. 22)

„V zásadě se dovršilo oddělení sexuality od reprodukce. Sexualita se poprvé stala něčím, co má být objevováno, rozvíjeno, měněno. A jestliže se dříve tak striktně vymezovala ve vztahu k manželství a zákonnosti, dnes s nimi má jen málo společného. Vyrůstající společenskou přijatelnost homosexuality bychom měli považovat pouze za daň liberální toleranci; je to logický důsledek oddělení sexuality od reprodukce.“ (Giddens, 2000, s. 75)

Moderní společnost se svým ekonomickým, politickým a kulturním systémem sice přisuzuje plození dětí pozitivní hodnotu a také si děti cení, ale nacházíme jich tu čím dál tím méně. Jako společnost vysoce individualizovaná nabízí člověku jiné rozmanité způsoby, jak smysluplně obohatit svůj život. Plození dětí nemůže v porovnání s nimi u chladně kalkulujícího jedince obstát. Nabízí se otázka, jaká je vlastně hodnota dítěte pro rodiče, jaká je motivace plodit děti. Sociální úspěch moderního člověka není spojen s počtem dětí, ale s velikostí majetku a moci. Vymanění člověka z pout tradiční společnosti a zbavení se církevního dogmatu, být plodný a množit se, má za následek optimalizaci počtu potomků, takže snižování. Odložení a snížení plodnosti zvyšuje naději na vzestupnou mobilitu, tedy na sociální úspěch. (Rabušic, 2001, s. 147)

4.2 Změny ve výchově

Rodina se velmi proměňuje také v souvislosti vztahu k dítěti v nitru rodiny. To má příčinu v historickém obratu ve vývoji forem výchovy. V minulosti se veškerá výchova realizovala tzv. přímým učením. Děti byly posílány do cizích rodin, kde vyrůstaly, učily se novému řemeslu, začínaly tam svůj samostatný život. Pro školu při takovém předávání informací a zkušeností nezbyvalo místo. Dítě vlastně nemělo status dítěte, které by mělo mít. Vyrůstat v prostředí ostatních vrstevníků a prožívat období nadále závislé na svých rodičích. (Singly, 1999, s. 22)

„Škola vytváří zvláštní pojetí dětství (dnes nám zcela zřejmé), vyžadující uvědomit si „nevinnost a slabost dětí, a tudíž povinnost dospělých zachovat tuto nevinnost a vyzbrojit je proti slabosti“. „Šťastné“ dětství, během kterého je dítě „hýčkáno“ a kdy se s dítětem hraje bez jakéhokoli pedagogického nebo morálního cíle, už nekončí v pěti, šesti nebo sedmi letech. Dětství se postupně prodlužuje na dobu školní docházky – stává se však také „serióznějším“. Škola dnes ovlivňuje člověka od narození až po adolescenci, dokonce až do dospělosti.“ (Singly, 1999, s. 22)

U dítěte se také rozvíjí důvěra v jiné, spoléhá na své pečovatele, kteří se snaží být důslední a pozorní. Z druhé strany se ale musí učit zvládat své chování takovým způsobem, aby byli

také jeho pečovatelé spokojení s ním, aby i v jednání dítěte zakotvila spolehlivost a důvěryhodnost. (Giddens, 2010, s. 87)

Přestal fungovat monopol rodiny na socializaci dítěte. Do socializace dítěte se zapojují vzdělávací instituce a také hromadné sdělovací prostředky, které spolu vzájemně působí nebo si konkurují. Dříve neexistoval takový socializační systém, který by umožňoval separovat věkově stejné skupiny dětí do homogenních tříd, tak jak to umožňuje naše povinná školní docházka. Děti tráví převážnou většinu dne se svými vrstevníky ve školní třídě. V této interakci se tak vytvářejí nové vlastní hodnoty, vzorce chování a priority, jimiž potom dítě vnímá působení ostatních socializačních vlivů. (Možný, 2011, s. 166 – 167)

Prvním krokem k prolomení monopolu rodiny na socializaci dítěte je jeho umístění do jeslí nebo mateřské školy. Otázkou je potom, jestli je to z hlediska dítěte dobré, jeho odloučení od matky v tak brzkém věku a umístění do jeslí. V současné době je to nezdárka kvůli problematice zaměstnávání žen a ekonomické situaci v rodině.

4.3 Působení státu

Moderní rodinu od 19. století ovlivňuje působení státu mnoha způsoby. Stát se snaží upevňovat vazbu mezi matkou a dítětem, jak z právního hlediska pomocí rodičovských práv, tak z ekonomického hlediska systémem sociálního zabezpečení formou různých sociálních dávek a na institucionální úrovni umožňuje emancipaci matek brzkým zařazením dítěte do mateřské školy.

„Stát pomáhá snížit závislost rodiny na podpoře příbuzných a sousedů, ženy na muži a dítěte na rodičích. Přeměny tradičních pout závislosti mají i svou odvrácenou tvář. Je to menší autonomie rodiny a jejích členů vůči reprezentantům státu, soudcům, psychologům, učitelům, sociologům atd.“ (Singly, 1999, s. 37)

V současných rodinách je přítomna i nadále významná ekonomická role prarodičů, ale ze zcela jiných příčin než tomu bylo v tradičních rodinách. Rodiče dospělých dětí jim tím dávají najevo své city a tím tak převádějí afektivní pouta na reálné skutky a také z důvodu příležitosti žít svého vlastního života.

„Každá sociální skupina volí co nejvhodnější prostředky, aby následující generace dosáhla díky rodinné solidaritě určitého standardu rodinného i osobního života (takový standard se liší podle konkrétní rodiny).“ (Singly, 1999, s. 73)

5 Česká moderní rodina

Česká rodina náležela po staletí k západnímu typu sociálního života se svými reprodukčními pravidly a taktikami. Pozdější věk sňatku, tím také vyšší věk prvorodiček a vysoký podíl celoživotně svobodných. Mírný růst populace a dětí v rodinách zabezpečoval alespoň elementární ekonomický základ.

„K modernizaci rodiny došlo v Čechách i na Moravě poměrně záhy. Spolu s ní se rozběhl ovšem i vzestup rozvodovosti a pokles porodnosti; už na počátku třicátých let minulého století celková porodnost klesla poprvé pod dvě děti na jednu ženu – jinak řečeno narodilo se u nás poprvé méně dětí, než bylo dospělých v generaci jejich rodičů.“ (Možný, 2002, s. 23)

5.1 Otázka rodičovství a plození dětí

Na rodičovství lze pohlížet z několika rovin. Je to pozitivita rodičovství, přirozenost a cíl, tradice a sociální status, sociální tlak a povinnost, omezení a ztráta a z hlediska inhibitorů rozhodnutí.

Po roce 1989 dochází k otevření veřejného prostoru, který nabízí nové možnosti. Mladí lidé mají neomezené možnosti v cestování, podnikání i studiu. Plození dětí znamená vyšší náklady, ale také ztrátu ušlých příležitostí. S vyšší nabídkou šancí roste i vyšší míra rizika.

„Objevují se názory, že česká rodina se dostává do krize, neboť mladí lidé přestávají rodiny zakládat, v rodinách se rodí málo dětí a velký podíl manželství se rozvádí. Objevují se i obavy o další osud českého národa, který by za těchto podmínek mohl začít pomalu vymírat.“ (Rabušic, 2001, s. 9)

Otázky rození, sexu, uzavírání manželství, rozpadu manželství, umírání a smrti jsou v bytostném ohnisku zájmu každého jedince, každého z nás, neboť většinu těchto událostí prožíváme na vlastní kůži. Nejsou to nová témata. Nové je to, že díky svobodě slova a tisku dostala tato témata konečně do všeobecného diskurzu, to je do všeobecné známosti a způsobu uvažování.

Dlouhodobě velmi nízká porodnost totiž vede ke dvěma přímým demografickým následkům. Prvním je stárnutí populace a tím druhým úbytek obyvatelstva, což má pro některé velmi obávající důsledky.

Rodičovství se stává racionálním rozhodnutím zvažující náklady a výnosy. V současnosti klesající výnosy a rostoucí náklady přispívají ke klesajícímu počtu narozených dětí. Je

v rukou státu, chce-li zvýšit porodnost, aby se snažil nějakým způsobem rodičům snížit náklady.

„Rozhodnutí o početí dítěte se stává individuálním aktem a rozhodnutí otázky „zda a kdy“ nechává moderní společnost v rostoucí míře na samotných rodičích. Individualizuje se samotné rodičovství – tedy snižuje se zájem širší příbuzenské sítě na výchově dětí a s tím související pomoci rodičům při výchově a péči o děti.“ (Pakosta, 2009, s. 902)

Rodičovství je z jedné strany spojováno se subjektivní touhou a láskou a na straně druhé jde o racionální plánování, až přijde ta správná chvíle. Na mladé lidi je též vytvářen sociální tlak, „dát svým rodičům vnouče“, „mít sourozence pro stávající dítě“ a v neposlední řadě „mít někoho na péči, až budou staří“.

V České republice se preferuje dvoudětná rodina. Jedno dítě a bezdětnost je vnímána jako negativní. Nabízí se otázka, proč lidé jinak mluví a jinak konají. Je rozdíl ve vnímání rodičovství u mužů a žen, kde významnou roli hraje vzdělanost. U nevzdělaných mužů a vzdělaných žen nacházíme pesimistické postoje. Z tohoto hlediska potom častěji nevzdělané ženy končí jako svobodné matky.

5.2 Zaměstnanost rodičů

„Dřív, než se pár rozhodne mít dítě, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy.“ (Pakosta, 2009, s. 921)

Z ekonomických důvodů je česká rodina současnosti rodinou zaměstnané ženy. Nejeden rodina by v dnešní době vystačila pouze s jedním příjmem. Tím je ovšem žena přetížena současnými požadavky na práci i rodinu. Čeká od muže pomoc v domácnosti, hmotné zabezpečení rodiny, ale také porozumění ve vztahu a dostatek citu. Muž je však v práci angažovanější než žena, má větší odpovědnost, více podřízených. Je také podstatně lépe placen, bývá v práci spokojenější než žena a proto od ní očekává, že bude mít pro jeho práci pochopení a bude jej podporovat. To se ale mnohdy nestává a tím je dán podnět k rozvodu.

Po roce 1989 nastávají další těžkosti pro rodinu, na něž není nikdo z jejích členů připraven. Mnoho těchto těžkostí vzniká s možností nového druhu společenského uplatnění rodičů.

Krise v rodině podnikajícího muže je toho typickým příkladem. V podnikání se mu daří, ale rodina je odsunuta na vedlejší kolej. Snaží se svou nepřítomnost vykoupit zvýšením rodinného rozpočtu.

Ještě horší variantou je rodina, kde se oba manželé naplno věnují svému společenskému vzestupu a veškerá péče o děti a domácnost se přesouvá na prarodiče, nejstarší dítě, případně na cizí najaté osoby. (Matoušek, 1997, s. 36)

5.3 Rozvod

Nespokojenost v manželství směřuje k rozvodu z různých příčin. Jednak je to nepřítomnost jakéhokoli kompromisu mezi manžely nebo nezvládnutí podílet se vůbec na nějakém kompromisu. Dalšími příčinami potom může být narušené dětství jednoho z manželů, nízká sociální pozice nebo příliš časný sňatek. (Singly, 1999, s. 113)

O rozvod v převážné většině žádají ženy. Už se neobávají postavení rozvedené ženy a také otázka financí už není pro ně prioritou, protože převážná většina žen pracuje a je na muži nezávislá. Rozvod jim dává osvobození, už jej nepovažují za ztroskotání. V tom je ještě podporují média, která hlásají, aby ženy myslely v první řadě na sebe, protože děti potřebují šťastnou matku. (Sullerotová, 1998, s. 51)

„Rozhodující bude doba, kdy z generací s individualistickým chováním budou prarodiče. Bud' bude atomizace rodiny ještě citelnější, zejména pokud se do západní Evropy začlení různé skupiny přistěhovalců politikou „melting pot“ a politikou asimilace podporované školstvím i integrační masovou kulturou. Nebo se mladí lidé budou snažit znovu vytvořit to, co jim chybělo: strukturu každodenního soužití obou pohlaví a různých generací, strukturu autentičtější než škola, než podnik nebo než sociokulturní síť – rodinu.“ (Sullerotová, 1998, s. 59)

Rozvod je neodvratnou daní za vysokou míru osobní svobody, příznačnou pro moderní západní společnosti. Osobní rozhodnutí založit rodinu nahradilo dřívější předem a přesně naplánované manželství od rodičů. Následkem je i osobní rozhodnutí manželství ukončit. Už není třeba se ohlížet jako v minulosti na přesná pravidla a rozhodující slovo a vliv rodičů. Dalším činitelem, působícím na rostoucí počet rozvodů, je rychlé tempo společenských změn, častá změna zaměstnání a bydliště.

„Všichni účastníci rozvodu něco ztrácejí – dospělí ztrácejí partnera, děti přicházejí o stálou přítomnost otce, někteří účastníci rozvodu musejí v souvislosti s ním změnit bydliště, ekonomické ztráty jsou pravidlem, rozvedená žena je daleko více zatížena provozem rodiny, protože je na něj sama, může se negativně měnit i vztah dětí k tomu rodiči (obvykle k matce), s nímž žijí.“ (Matoušek, 1997, s. 119)

Závěr

Cílem mé práce byla analýza instituce moderní rodiny ve vztahu k historickému vývoji, přechod rodiny tradiční k moderní a současná situace. Sekundárním cílem byl popis vztahu dítěte k moderní rodině.

V první kapitole jsem se snažila objasnit pojem modernita, zabývala jsem se vlivem osvícenství na vznik moderní společnosti, některými důležitými změnami moderní společnosti ve srovnání se společností tradiční a vlastnostmi moderní společnosti, kterými jsou vysoký stupeň generalizace vztahů, proces individualizace, funkční diferenciaci společnosti a stupeň racionalizace.

Další kapitola se zabývá institucí rodiny, jejími různými definicemi, jaké mohou být typy rodin a jaké základní funkce má rodina splňovat. Mezi ty nejdůležitější patří biologicko-reprodukční, socializačně-výchovná, ekonomicko-zabezpečovací a emocionální. Součástí této kapitoly je analýza instituce moderní rodiny ve vztahu k historickému vývoji a porovnání tradiční a moderní rodiny.

V kapitole nazvané „Socializace“ je popsána primární a sekundární socializace. Jak důležitá je rodina a škola pro správný rozvoj jedince a pro jeho následné fungování ve společnosti.

Předposlední kapitola je věnována dítěti a dopadům moderní rodiny na něj. Jak z hlediska změn v porodnosti, kdy dochází k velkému poklesu narozených dětí, zejména v důsledku vynálezu antikoncepce. Žena se může svobodně rozhodnout, kdy a kolik dětí bude mít. Dalším hlediskem je změna ve výchově dětí a působení státu na moderní rodinu.

Závěrečná kapitola se zabývá českou moderní rodinou, otázkou rodičovství a plození dětí, zaměstnaností většinou obou rodičů a tím odkázáním dítěte do rukou jiných lidí, zpravidla prarodičů. Česká rodina si prošla v posledních dvou desetiletích velkou proměnou. Rodiče dávají přednost práci a svému společenskému uplatnění, což vede k častým neshodám v rodinách a obvykle to končí rozvodem. Největší vliv to má samozřejmě na děti, na jejich psychiku.

Téma mé bakalářské práce bylo zajímavým námětem. Obeznámila jsem se s vývojem rodiny v různých historických etapách, s postavením žen i dětí v těchto obdobích. Moderní doba přináší pro rodinu velké možnosti a příležitosti, ale je také dobou mnoha nástrah a nebezpečí.

Na konec je možné si položit otázku, jakým směrem se vývoj rodiny ubírá. Dočkáme se rodin složených pouze z jednoho rodiče a jednoho dítěte? Nebo rodiny složené ze dvou homosexuálních jedinců a dítěte, kterým je biologickým rodičem jeden z nich? Anebo rodiny s více dětmi z různých manželství? Případně rodin, kde každá generace bude zastoupena jen jedním členem? Nebo bude trendem budoucnosti single?

Seznam použité literatury

BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. 296 s. ISBN 80-204-1195-X.

BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2002. 344 s. ISBN 80-204-0966-1.

BERGER, P., LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. 1. vyd. dotisk. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 216 s. ISBN 80-85959-46-1.

BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000. 148 s. ISBN 80-7184-775-5.

BOURDIEU, P. *Teorie jednání*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 1998. 180 s. ISBN 80-7184-518-3.

GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. 158 s. ISBN 978-80-7419-035-3.

GIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vyd. dotisk. Praha: Argo, 1999. 600 s. ISBN 80-7203-124-4.

GIDDENS, A. *Unikající svět: Jak globalizace mění náš život*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 135 s. ISBN 80-85850-91-5.

GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 232 s. ISBN 80-7106-396-7.

HARRINGTON A. a kol. *Moderní sociální teorie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. 498 s. ISBN 80-7367-093-3.

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 288 s. ISBN 978-80-7367-269-0.

KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*. 4. vyd. Brno: Doplněk, 2003. 132 s. ISBN 80-7239-091-0.

KELLER, J. *Teorie modernizace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. 196 s. ISBN 978-80-86429-66-3.

KELLER, J., NOVOTNÝ, P. *Úvod do filozofie, sociologie a psychologie: Nové pohledy společenských věd*. 1. vyd. Liberec: Dialog, 2008. 224 s. ISBN 978-80-86761-81-7.

KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2009. 240 s. ISBN 978-80-244-2315-9.

LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T. a MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. 1. vyd. 1. dotisk. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. 432 s. ISBN 978-80-246-1683-4.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. rozš. přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.

MONTOUSSÉ, M., RENOARD, G. *Přehled sociologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 336 s. ISBN 80-7178-976-3.

MOŽNÝ, I. *Česká společnost: Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 208 s. ISBN 80-7178-624-1.

MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: Mýty a skutečnosti*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8.

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011. 324 s. ISBN 978-80-86429-87-8.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 252 s. ISBN 80-85850-75-3.

PAKOSTA, P. Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice. *Sociologický časopis*, 2009, Vol. 45, č. 5, s. 899-934. ISSN 0038-0288.

RABUŠIC, L. *Kde ty děti všechny jsou?* 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 272 s. ISBN 80-86429-01-6.

SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 128 s. ISBN 80-7178-249-1.

SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 64 s. ISBN 80-7184-647-3.

VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo: Historie, současnost a perspektivy*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 286 s. ISBN 80-86432-93-9.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Hana Pospíchalová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Tomáš Kadlec
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Moderní rodina od 19. století po současnost
Název v angličtině:	Modern family since the 19 th century to the present
Anotace práce:	Cílem mé práce je analýza moderní rodiny ve vztahu k historickému vývoji, popis instituce rodiny, přechod rodiny tradiční k moderní a současná situace. Sekundárním cílem je vztah dítěte a moderní rodiny.
Klíčová slova:	rodina, společnost, dítě, historie, porodnost, výchova, socializace
Anotace v angličtině:	The aim of my work is to analyze the modern family in relation to historical development, description of the institution of family, traditional family transition to modern and contemporary situation. The secondary objective is the relationship between the child and the modern family.
Klíčová slova v angličtině:	family, society, child, history, natality, education, socialization
Přílohy vázané v práci:	-
Rozsah práce:	35 stran
Jazyk práce:	český